

ВƏТƏНДАШ НƏМРƏҮЛҮЙ

«МƏНДƏН
БАШГА ҺЕЧ
КИМ МƏНИМ
МƏҒЛУБИЈА
ТИМДƏ
КУНАҺКАР
ДЕЈИЛ».
Наполеон

ҺƏФТƏЛИК мҮСТƏГИЛ ИЧТИМАИ-СИЈАСИ ГƏЗЕТ № 14(68) 19-26 сентјабр 1997-чи ил ГИЈМƏТИ 950 МАНАТ

ӨЛҮЛƏРƏ ƏДƏБИЈАТ ЛАЗЫМ ДЕЈИЛ!

Сон вахтлар əдəбијата дəхли олан вə олмајан адамларын, əдəбијата дəхли олан вə олмајан гəзетлəрдə əн чоx тохундуғлары үч мəвзу вар: Јазычылар Бирлијинин гурултајы, јазычы вə сијасət проблемји, бир дə јазычы шəхсијəти мəсəлəси...

Бу мəвзуларын һər бири əтрафында кениш данышмағ олар, чунки онларын һər биринин мұзакирəси јени суаллар доғуруп. Мəсəлən, Јазычылар Бирлијининдөн сəһбət кедəркən əдəби органларын дуруму, китаб нəшири, əдəби кəнчлијə мұнасибət, мəшхəт-ев-доланышыг чəтинликлəri, гурултајарасы дənəмдə бирлијин фəалијəти вə јə фəалијəтсизлији, етмəли олдуғу вə етмəдији чоxлу башга мəсəлə дə ортаја чығыр. Ејни заманда Јазычылар Бирлијинə гаршы һағлы тəнгидлəрлə гəрəзли иттиһамлар бир-биринə гарышыр. Тəшкилатын зəјифлијини тəнгид бу тəшкилатла бағлы олан бүтүн јазычылар инкара чеврилир. Мəсəлən, «525-чи» гəзет» дə Афaғ Мəсуд истададлы шаир Адил Мирсејидин евсизлији барədə ағры илə долу мəғалəсиндə јазычыларын нəвбəти гурултајы барədə дəјир: «һамы билир ки, гурултај һəмишəки кими хиртдəкдөн јухары мəрузəлəрдən, јерсиз, əсəби чыгышлардан, мұбаһисəлəрдən вə əввəлчəдən п л а н л а ш д ы р л ы ш тəшкилати мəсəлəлəрдən ибарət олачaғ».

Тəшкилати мəсəлədə онунла разыјам, амма етən гурултајлар мұнасибəтдə ифрата варыр. Һəмин гурултајлардан јадымызда парлаг чыгышлар галыб, сон ики гурултајда мəрузəчилəрдən бири дə мən олмушам вə боғаздан јухары бирчə чүмлə дə демəмишəм. Һəмин мəрузəлəрим «Һəгигəтдən кəчən јоллар» вə «Əдəбијатымыз азадлыг јолларында» башлыгы илə нəшр олунуб. Биринчи мəрузəнин тəсири илə мəрһум Хəлил Рза Улутүрк «Натəван клубунда» адлы шер дə јазыб. Јарадычылығы вə əдəби мəвгəји илə мəнə доғма олан һəрмəтли Афaғ ханымын мəғалəсинин үмуми руһуна сөзүм јох, амма бу күн евсиз бир гəлəм саһибини мұдафиə едəркən евсизлијин ејни дəрдини јашамыш башга бир нəслин əзабларыны вə јаздығларыны унутмағ, чəтин шəраитдə јүксək вəтəндашлыг мəвгəјиндən дəјиллən вə əслиндə сонраки м ү б а р и з ə л ə р и м и з и н башлангычы олан сəзлəрин вə чыгышларын үстүндən бу чүр хəтт чəкмək олмаз.

Јазычы вə сијасət, јазычы шəхсијəти мəсəлəлəri дə чоxлу гол-будағы олан вə сон дəрəчə мүрəккəб саһəлəрдир. Гəзет мұсаһибələриндə олдуғу кими бир-ири сəтһи чүмлə илə ачығлана билмəз. Јазычынын шəхсијəти вə јарадычылығы арасында əлағə, бəди ичтимаи

маһијəти вə јарадычы адамын чағындакы һадисələрə мұнасибəти, јазычы вə заман мəсəлəлəri тарихə јолдаш олан, мин иллəri адлајыб кəлən, һər дəврдən јени чаваблар алан вə һеч вахт да там чавабланыб күндəликдən чыхмајан мəсəлəлəрдир. Белə бəјүк фəлсəфи проблемлəрə дилəнтант мұнасибəтлəрини мүтлəг һəгигəт кими сəјлəнлəр өз бəситликлəрини кəстəриллэр. Һəрəнин өз субъектив мұнасибəти вар. Буна кəрə дə т е р м и н о л о к и ј а д а «мəнчə», «фикримчə», «мəнə елə кəлир» вə башга чан гуртаран сəзлəр вар ки, инди чоxлары өз дəдијини «Гуран ајəsi» сајдығындан белə ифадələрдən имтина едир.

Үмуми мұшаһидəмдən белə гəнəэтə кəлирəм ки, јазылардакы ифратчылығын бир сəбəби ичтимаи шəраит, зијалынын мадди-психолоји дуруму, халгымызын үзлəшдији фачиələрдən доған мəнəви сыхынтылардыр. Бүтүн бунлар һər əдəби нəслə бир чүр тəсир бағышлајыр. Совет дəврүндən јарыјан, əдəби истададдан даһа чоx совет идеолокијасы гаршысында хидмəтлəринə кəрə учалан - учалдылан, ев-ешик, шан-шəһрəт газанан, һər ил Бақыда, Москвада, харичдə китаб чап, етдирəнлəр инди дарыхыр, үстүнү вурмасалар да кəһнə хəтирəлəрдən гопа, хиффəтлəрини кизлədə билмирлэр.

Вəтəнсəвəр, барышмаз, империјага гаршы дəјүшкən вə буна кəрə дə о вахтлар əзијəтлəр чəкмиш башга бир нəсил дə јенə психолоји сарсынты ичиндəдир. Чунки һələ дə мұстəгиллијин реал бəһрəсини кəрə билмəјиблэр. Миллəтин күчү, мəнəви гүдрəти барədə тəсəвүрлəрин бир һиссəsi һəјатын сəрт һəгигəтлəринə чырпылыб парчалыныр. Иллəрлə апарылан милли маарифчилик ишинин, вə т ə н п ə р в ə р л и к тəблиғатынын игтисади проблемлəр гаршысында күчсүзлүгү, Азəрбајчанын азадлығы вə бүтəвлəшмəsi јолунда гаршыја чыхан чəтинликлəрин бизим тəсəвүр етдијимиздən даһа мүрəккəб олмасы чоxларыны дүшкүнлəшдирир, үмуми бир суствүк, тəслимчилик овгаты јарадыр.

Мəнəви формалашмасы сон он илə дүшəнлəрин дə əксəријəтиндə бир чашгыныг вар, јол ајырычы овгаты, идеолоји бошлуғ, сијаси гаршыдурмаларда мəвгə сечмək чəтинлији, бирлик ахтаран бир халгы даһа чоx парчаламағ мейли вə с. кəзлəнилən вə кəзлəнилмəјən проблемлəр кəнчлəрин јарадычы əмрүнүн əн. гəјнар вə ишкүзəр

иллəрини гəјри-мүəјənлик ичиндə əридир.

Јазычыны, алыми, мэдəнијəт хадимини чашдыран вə сарсыдын илк нəвбədə, «артыг», «кəрəксиз», «һеч кимə лазым олмајан» адам психолокијасыдыр. Бу дəринлəшмəsi ики мұһүм амиллə бағлыдыр: бир

тəсəвүр јарадыр ки, јə өзү нə дəдијини билмир, јə да Азəрбајчан дилини гəсдən белə бəрбад вəзијəтə салыр вə охучуларын һəјсијəти илə ојнајыр...

Һəм јашлы, һəм дə чаван нəсилдən сечилмиш башга бир дəстə дə вар ки, онлар фəал вə мұбариз дəстəдир: əдəби јарадычылыгга ичтимаи фəалијəти бирлəшдирən, вуршан, м ү һ а р и б ə д ə н , м е ј д а н л а р д а н , м ұ б а р и з ə д ə н , с ə з д ə м ə к д ə н , с ə һ в е т м ə к d ə н , д ə ј ү л м ə к d ə н , елүмдən нəһајət өз миллəтиндən горхмајан адамлардыр.

Мəтбуатда əн чоx сəјүлən, иттиһам олунан, шəрлənən дə бу фəал, мұбариз дəстəдир. Сон он илдə Мейданан башламыш Милли Мəчлисə гəдər јанашы олдуғум, ејни ағрылары п а ј л а ш д ы ғ ы м ј а з а ч ы л а р ы м ы з д а н бəзилəрини јадə салырам: Исмајыл Шыхлы, Бəхтијар Ваһабадə, Хəлил Рза Улутүрк, Габил, Мəммəd Араз, Ајдын Мəммədов, Анар, Елчин, Јусиф вə Вағиф Сəмədоғлулар, Фамил Мəһди, Аббас Абдулла, Камал Абдулла, Нүсрəт Кəсəмənли, Мəммəd Исмајыл, Ајдын Сəлимзадə вə хидмəлəры. Сон иллəрин мəтбуатыны хəтирлəјирəm. Көрүрəm ки, сон иллəрдə бу адамлар һəмишə чамаатла бир олсалар, сəзлəрини дəјиб бачардығларыны елəсəлэр, бунунла јанашы əдəбијəтын ағыр јүкүнү дашыјыб, гəлəмдən ајрылмасалар да мəтбуатда əн чоx иттиһам олунан вə јə сојуг лагəјдиклə унудулан да онлардыр.

Азəрбајчанын мұстəгиллији вə азадлығы угрунда кəдən мұбаризələri идеаллашдырмағ истəмирəm, амма һər һалда о мұбаризəнин бəјүк əһəмијəти вə мүгəддəслији данылмаздыр. О мұбаризədə иштирак едən зијалылары, јазычылары вə о чүмлəдən адлары чəкилəнлəri дə сəһвсиз, сонa кими ардычыл сајмағ фикрим јохдур. Бу јашча фəрғли, чəшидли мұһитдə бəјүмүш, мұхтəлиф характерли, мұхтəлиф дүнјакөрүшлү адамларын һамысындан ејни мұтəшəккилик тəлəб етмək дə олмаз. Һər биринин һəјəтинын галхмалары, енмələри олуб. Һеч бири тəнгиддən сығорталанмајыб. Амма биздə чоx вахт тəнгид м ə в г ə с и з л и ј и , ф ə л и ј ə т с и з л и ј и в ə к е ч м и ш к ү н а һ л а р ы ө р т - б а с д ы р е т м ə к м ə г с ə д и д а ш ы ј ы р . Һ ə м и н ј а з ы ч ы л а р һ а г ы н д а м ə н ə в и һ а г ы о л м а ј а н л а р д а н ы ш ы р . Һ е ч б и р и ш к ə р м ə ј ə н л ə р и ш к ə р ə н d ə г ү с ү р а х т а р ы р л а р . Б у она бəнзəјир ки, əскəрликдən гачыб, Русијада отурасан, орадaн иттиһамнəмэлəр јазасан ки, Азəрбајчан əскəri нијə пис

мұстəгил дəвлəти идарə едən, мұстəгиллик дəлғасында варланан тəсадүфи адамларын бир һиссəсинин зијалыја лагəјдлији, бу «чəтин» адамлардан гачмалары, бу онлар баш гошуб өзлəрини јормағ истəмэмэлəri, икинчиси дə елкə даһилиндə апарылан идеолоји тəһрибат, јадлашдырма сијасəти...

Сон иллəрдə һəјəтдан, һəрəкатдан чəкинən, халгын мұбаризəсиндə тамашачы ролуну даһа тəһлүкəсиз сајан вə өз ичтимаи хəдимлијинə «јазычынын јери масасынын архасыдыр» кими күлүнч бир һөкмлə бəрəт газандыранлар чоx олуб. Лакин һаваны јараданлар онлар јох, Аристотелдən бəri «инсанын (хүсүсən дə зијалынын - С.Р.) ичтимаи варлығы» сајылдығыны унутмајан, миллəтин чəтин күнлəриндə гынына чəкилиб, мейданы шəрə, шəјтана, ағылсыз, тəсадүфи адамлар вəрмəјин «милли хəјанət» олдуғуну дəрк едəнлəрдир.

Бу ики гүтб гəзетлəрдəки əдəби сəһбəтлəрдə ајдын көрүнүр.

Тəəсүф ки, бу сəһбəтлəр Т.Мустафајинин «Пресс-Факт» гəзетиндə ардычыл верилən «Əдəбијат сəһбəтлəri»ндə олдуғу кими тез-тез əдəби сајығламалар чеврилир. Əдəбијата бəлəдлији, үмуми савады шүбһə доғурмајан бу мұəллифин дилə, үслүбə, əдəби һадисələрə етинасызлығы белə бир

дəјүшүр. Мəтбуатда јазычы вə сијасət мəвзусу əтрафында кəдən мұзакирəлəрдə, суал-чавабларда да əн чоx бу мейл һисс олунур вə бу зијанлы, ријакар мейл чидди нараһатлыг доғуруп.

Талəјини, бəзən һəтта јарадычылығынын мүəјən дəврүнү, јурдунун талəјинə гурбан вєрмиш фəал ичтимаи дүшүнчəли, дəјүшкən гəлəм саһиблəринə гаршы бу планлашдырылмыш вə ја мəнəви репрессиянын бир формасы кизли инкарчылыг, јени јадə салмамағ, унутдурмағ чəһдидир. Мəсəлən, јахын тарихин өз тарихчилəri јетишир: онлар милли азадлыг һəрəкəтины јазаркən орда бəзən зијанлы рол ојнамыш адамлардан бəһс етдиклəri һалда бу һəрəкəты јарадан, ону ганадландыран вə идарə едən зијалылары бирчə кəлмə илə дə јада салмырлар вə бу сахта јазылары дəрслик кими тəлəбələрə сырырлар.

Мəтбуатда «сənət сənət үчүндүр» мұддəасынын фəлсəфи мəнасыны баша дүшмэдən- əдəбијəтын заманла, тарихлə, халгын вə чəмијəттин талəји илə бағлылығыны, əдəбијат вə милли шүүр проблемини арха плана кечирмək дəбə чеврилиб. Бир вахт сосиалист реализми ады алтында вулгар сосиолокија нə гəдər зијанлы идисə, инди дə əдəбијəти ичтимаи һəјəтдан кəнар, гəјри-мүəјən бир мұһитин гəјри-естетик, мəзмүнсүз вə идејасыз бир сəз һəфғабəчəринə чевирмək о гəдər күлүндүр...

Шүбһəсиз, əдəбијат һər шəјдən өнчə сəз һадисəсидир; амма јалныз сəз һадисəси дəјил. Əдəбијат тəкчə сəз вə мєтафора олсајды бу күн унудулмуш өлү диллəрин едəби абидələri јашамазды, əсəрлəр тəрчүмə едилиб ј а з ы л м а з д ы . А з ə р б а ј ч а н л ы л а р ы н Н и з а м и ј ə , Ш ə һ р и ј а р а в ə И б р а һ и м б ə ј о в л а р а , г ы р ғ ы з л а р ы н Ч и н к и з А ј т м а т о в а , г а з а х л а р ы н О л ч а с С у л e ј м а н о в а саһиблик вə варислик иддиалары да галмазды. Əдəбијат бəди и с ə з д ү р , б ə д и и с ə з ү н м ə ч ү з ə с и д и р , ејни заманда дəврүнүн, мəнсуб олдуғу халгын дəмək олар ки, бүтүн мəнəви, руһи, сосиал, психолоји, тарихи проблемлəрини гојнуна алыр. Су, зүлал вə минераллар јалныз Инсан бəдəниндə варлығын али формасына чеврилə билдији кими сəз дə јалныз мүəјən өлчүдə вə мүəјən мəзмүн дашыјанда əдəбијата чеврилир. Əдəбијатшүнаслығын белə бəлли аксиомаларыны хатырлатмаға мəни мəчбур едən бəзи гəзетлəрдə шер вə сəз һəггында, јазычы вə вахт һаггында ирəли сүрүлən мұлаһизələрин бəзəкли ибтидаилијидир.

(арды 6-чы сəһифэдə)

(эввәли 4-чү сәһ.)

Эдәби шәхсијәтләрин характерчә мұхтәлифлијини, јарадычылығын фәрди бир иш олдуғуну, әдәбијјатын даһа чох мәнәвијјат мәсәләләри илә мәшғул олдуғуну һамымыз билирик. Лакин тарихдә елә бир вахт олмајыб ки, ән интим, ән гапалы мәнәвијјат проблемләри дә ичтимаи маһијјәтдән там тәчрид едилсин, јахуд елә бир даһи лирик јохдур ки, онун сөзү вә дујғуларында заманын вә јашадығы мұһитин изи көрүнмәсин. Һәтта динин вә тәсәввүф әдәбијјатынын өзүндә заманын вә ичтимаи мұһитин руһу дујулур.

Бу бахымдан Азәрбајчан әдәбијјаты парлаг мисалларла долудур. Кимин нечә јазмасы мұзакирә мөвзусу дејил. Бу һәр кәсин өз ишидир. Анчаг тәблиғат һансы истигамәтдә кедир, һансы сөз, һансы әдәбијјат, һансы мөвгә мұдафиә олунур? Кәнчләр һансы әдәби нүмүнәләрлә тәрбијә едилир? Бу мәсәлә һамымызы дүшүндүрмәлидир.

Гәрибә бир парадокс мұшаһидә едилир. Азәрбајчанын дәрәдләри артдыгча әдәбијјатын ичтимаи сигләти вә дәрди

ӨЛҮЛӘРӘ ӘДӘБИЈЈАТ ЛАЗЫМ ДЕЈИЛ

азалыр. Дәрд әдәбијјаты ајага галдырмагданса, шаирләри тәкләјир, јалғузаға чевирир. Заһирән гәмдән, өлүмдән чох јазылыр, амма бу шерләр дәрдә пародија кими сәсләнир. Шаманлыг, дәрвишлик, суфилик, тәркидүнјалыг сөзләри чох ишләнир, амма онларын маһијјәти дәрк олунмадан.

Дәрвишчилији бајраг едиб өзүндән башга һеч нәји көрмәјәнләрә Јунис Имрәни хатырлатмаг истәрдим.

**Мискин ол бир аз бары,
«Мән», «мән»дән ираг јүрү,
Көнлүндә «мән», «мән» олан
Дәрвишликдән узагдыр.**

Өлүм әдәбијјатын әбәди мөвзуларындандыр. Амма классик шердә өлүмә алудәчилик өлүмүн фәлсәфи дәркиндән, вәһдәтә говушмаг истәјиндән, илаһи ешгдән доғурду.

Һамлетин «олум, ја өлүм» ү јашанмыш бир өмрүн суалы иди. Нәјаты көрмәмиш бир ушағын

олуму олмадығына көрә «олум, өлүм» суалы онун дилиндә мәнәсыз көрүнәр. Јәни әдәбијјатын, шерин илк иши олуму көрмәк, она ашиг олмаг, ону узатмаг, ону көзәлләшдирмәкдир. Өлүм онсуз да кәләчәк. Өлүмүн тәрәннүмү илә о дүнјада нәләр дәјишилир, билән јохдур, бу дүнјамызда исә поезија чох иш көрә вә чох шеји дәјишә биләр.

Вәтәнсиз әдәбијјат јохдур, вәтәнин тәлејинә јанмајан, онун мәнәви дүнјасына говушмајан јазарларын һансы гајнаглара сөјкәндији, торпагдан гопмуш әдәбијјатын, торпагсыз вә вәтәнсиз идеолокијалар кими, кимләрә хидмәт етдији, милли шуурда һансы ашынмаја кәтириб чыхартдығы јахшы мөлүмдур.

Онларла шер силсиләси охујурсан вә һејрәтләнирсән. Елә бил бу мұәллифләрин һеч бири Азәрбајчанда јашамыр. Мұһарибә, милли варлыг

угрунда мұбаризәләр, үзләшдијимиз мәнәви ифлас вә с. шерин объектиндән кәнәрдадыр. Милләт вуршур, јыхылыр, дурур, чөлләрдә јашајыр, јурдун үстүндән јүз чүр сијасәт күләкләри әсир, амма беләләри «сијасәт чиркин мұһитдир» дејә куја өзләрини тәмиз сахлајырмыш кими кәнәра чәкилир вә әслиндә һәјәтдан узаглашырлар.

Эввәла ону дејим ки, сијасәти сөјәнләрин чоху бу јолла ичтимаи вә вәтәндаш мөвгесизликләринә, күчсүз, хәстә овгатларына бәрәәт газандырмаг истәјирләр. Бахыр сијасәти ким нечә баша дүшүр! Нә Низами, нә Нәсими, нә Бұрһанәддин, нә Фүзули, нә Хәтаи, нә Вагиф, нә Ахундов, нә Сабир, нә Мирзә Чәлил дөврүн сијасәтиндән кәнәр дејилди.

Сијасәт милли тәлејимизин мұһәррикидир. Милли тәле данылан јердә исә әдәбијјат ола

билмәз. Олса да әслини-нәслини дананларын әдәбијјаты ола биләр.

Бу күн әдәбијјатымыз Азәрбајчанын ичтимаи-сијаси, милли-мәнәви проблемләринә даһа чох јахынлашмалыдыр.

Бизим сијасәтә «булашмағымыз» реклам хатиринә олмајыб. Бу бир тәле ишидир.

Азәрбајчанын проблемләри һәлл олунмадыгча өзүмү дә, јазыларымы да бу «сијасәт»дән, милли мұчадиләдән кәнәрда тәсәввүр еләмирәм. Чох истәрдим ки, 70-80-чи илләрин бөјүк милли һавасыны јарадан вәтәндашлыг поезијасыны хатырламаға чан чәкән әдәбијјатчылар дәстәси хырда әдәби марагларындан гопуб әдәби просесә кениш контекстдә, бөјүк мәнәви-естетик вә вәтәндашлаг өлчүләри илә јанашсынлар.

Сабир РҮСТӘМХАНЛЫ